

УДК 81'367.622.22

ФУНКЦІ ТА СЕМАНТИКА ДЕМІНУТИВІВ У ПОЛЬСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННЄВОМУ ДИСКУРСІ

Стахнюк Н. О.

кандидат філологічних наук, старший викладач

Кам'янець-Подільський національний

університет імені Івана Огієнка

nataliasta2306@gmail.com

У статті представлено короткий аналіз демінутивів, які функціонують у польській та українській мовах, порівняльний аналіз словотвірних процесів лексем зменшувально-пестливого забарвлення. Досліджено сфери, у яких наявність зменшувально-пестливих форм найбільш помітна. Демінутиви порівняно з погляду їхньої деривації, частоти використання, функцій та значень у мовній комунікації, а також соціолінгвістичного контексту, характерного для використання зменшувально-пестливих форм. Виявлено, що в повсякденному житті демінутиви виконують кілька функцій та набувають різних значень залежно від контексту (мовна інфантилізація, іронія, бажання уникнути офіційності). Крім того, у статті зіставлено демінутиви, широко використані в рекламних текстах обох мов. Установлено, що тенденцію до надмірного вживання демінутивів представлено в мовленні жінок та молоді.

Ключові слова: демінутиви, конотація, значення, функції, деривація.

FUNCTIONS AND SEMANTICS OF DEMINUTIVES IN POLAND AND THE UKRAINIAN MODERN DISCOURSE

Stakhniuk N. O.

Candidate of Philology, Senior Lecture

Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University

The article presents a brief analysis of deminutives that function in Polish and Ukrainian, a comparative analysis of word-forming processes of words of diminutive-tingling color. Areas in which the presence of diminutive-caustic forms are most noticeable are investigated. Deminutives are compared in terms of their derivation, frequency of use, functions and meanings in linguistic communication, as well as the sociolinguistic context specific to the use of diminutive and delusional forms. It is revealed that in everyday life, deminutives perform several functions and acquire different meanings, depending on the context (linguistic infantilisation, irony, desire to avoid formality). In addition, the article is relatively deminutives that are widely used in advertising texts in both languages. It has been found that the tendency towards overuse of deminutives is presented in the language of women and youth.

Deminutives are linguistic means that literally or metaphorically express the denotative value of an objective object size. However, they also have a connotative meaning that expresses positive or negative emotions. A detailed analysis of deminutives covers many fields of linguistics – from morphology, semantics, pragmatics, sociolinguistics, translation studies to intercultural studies. The aim of the article is to explore the deminutives in all their aspects, with particular emphasis on the differences between Polish and Ukrainian. In particular, attention is paid to ways of expressing emotions in Polish and Ukrainian. In both Polish and Ukrainian, deminutives are compared in terms of their derivation, frequency of use, functions and meanings in language communication, as well as the sociolinguistic context characteristic of the use of diminutive forms. One of the main points of the article is that the culture in which speakers of a given language live has a significant impact on what linguistic means they use. More often than Poles, Ukrainians express their emotions using language. Diminutive forms are used in different social contexts, expressing the speaker's attitude to the issues that he raises. Regardless of language, deminutives

have many meanings, sometimes even contradictory ones. It is important to take into account the many meanings given to deminitives, as they are used not only to express the small size of a particular object, person or phenomenon, but above all to reflect the positive or negative attitude of the speaker towards the addressee, but to correctly interpret the meaning of the diminutive form. depends on the context of the individual statements. Deminitives function in the texts of Polish and Ukrainian advertisements. The phenomenon of deminivation in contemporary discourse is inherent in another group – young people, who are willing to synthesize new diminishing forms.

Key words: deminitives, connotation, values, functions, derivation.

Демінутиви – це мовні засоби, що буквально чи метафорично позначають денотативне значення об'єктивного розміру предмета. Однак вони також мають конотативне значення, що виражає позитивні чи негативні емоції. Докладний аналіз демінутивів охоплює багато галузей мовознавства – від морфології, семантики, прагматики, соціолінгвістики, перекладознавства до міжкультурних досліджень. Природу демінутивів можна повністю зрозуміти лише за умови врахування всіх граматичних і прагматичних аспектів та взаємодій між ними. Тут слід наголосити на кореляції між семантикою, яка аналізує значення демінутивів поза контекстом, та прагматикою, яка враховує використання та функцію демінутивів у контексті. Як показує аналіз літературних текстів польською та українською мовами, індивідуальні значення демінутивів залежать від обставин їх використання в мовленнєвому акті. Тому можна констатувати, що прагматика відіграє важливішу роль у дослідженні демінутивів, оскільки слід зрозуміти, як співрозмовники використовують їх у своїй мові. Сучасний стан досліджень свідчить про необхідність проведення комплексного аналізу питань, пов'язаних із демінутивами, зокрема щодо впливу культури на наявність цих елементів у мові. Хоча багато авторів обговорювали морфологічні процеси деривації демінутивів (Руда, 2013; Малюга, 2018; Юрашко, 2011; Grzegorzczkova, 1984; Dobrzyński, 1988), менше уваги приділялося проблемам еквівалентності перекладу демінутивів або прагматичним аспектам їхнього використання в розмові.

Стаття має на меті дослідити демінутиви у всіх їх аспектах, роблячи особливий акцент на відмінності між ними польською та українською мовами. Зокрема, звернено увагу на способи вираження емоцій польською та українською мовами. Як у польській, так і в українській мові демінутиви порівнюються з погляду їхньої деривації, частоти використання, функцій і значень у мовній комунікації, а також соціолінгвістичного контексту, характерного для використання зменшувально-пестливих форм. Демінутиви майже ніколи не виражають лише своє основне денотативне значення “малого розміру”, оскільки їх здебільшого супроводжує емоційно-оцінне забарвлення (Wierzbicka, 1999). Кожна галузь мовознавства наголошує на тому, що демінутиви не віддільні від позитивних чи негативних емоцій мовця. Автор прагне висловити своє ставлення до реальності або чогось досягти. До зменшувальних форм належать також експресивні мовні засоби, які зазвичай використовуються в розмовному мовленні. І. Карпонець-Хажинська (2007, с. 149) додає, що зменшувальні форми також допомагають мовцю оцінити конкретні явища і сигналізують про певний спосіб мовлення та тип особистості, що можна спостерігати, наприклад, у стихійних висловленнях або в повсякденних розмовах батьків із дітьми від 2 до 10 років.

Однією з головних тез статті є те, що культура, в якій живуть носії певної мови, має істотний вплив на те, якими мовними засобами вони користуються.

Щодо культури поляків і українців та її вплив на наявність демінутивів у польській та українській мовах, варто зазначити, що порівняно з українською польська мова на сучасному етапі свого розвитку характеризується значно більшим використанням демінутивів як у літературі, так і в повсякденних розмовах (Wierzbicka, 1985). Це явище може відображати той факт, що польська культура, хоча і зараз набуває рис, характерних для індивідуалістичної культури, усе ще сприймається більшістю дослідників як колективістська культура.

Поляки частіше, ніж українці, висловлюють свої емоції, використовуючи мову. Зменшувально-пестливі форми вживаються в різних соціальних контекстах, виражаючи ставлення мовця до питань, які він порушує. Незалежно від мови, демінутиви є виразниками багатьох значень, часом навіть суперечливих. Важливо брати до уваги безліч смислів, якими наділені демінутиви, адже вони використовуються не лише для вираження малого розміру певного предмета, людини чи явища, але насамперед для відображення позитивного чи негативного ставлення мовця до адресата, а правильна інтерпретація значення певної зменшувальної форми залежить від контексту окремих висловлень. Негативні конотації зумовлені семантикою твірного слова чи ситуацією мовлення. Діапазон пейоративного забарвлення лексем із демінутивними компонентами досить широкий (іронія, фамільярність, несхвалення, осуд, зневага, презирство). М. Пастухова зазначає: “Демінутивність – це не лише словотвірна категорія, а насамперед семантична; морфологічні показники зменшеності часто є формальним (морфологічним) підтвердженням смислового значення, яке впливає з характеру основи (наприклад, *pieścidelko*), або залежить від прагматичних факторів (*brodzik*). З одного боку, багатофункціональність суфіксів унеможливує трактування їхньої наявності як єдиного критерію категоріальної належності, а з другого боку, безліч семантичних елементів, які можна вважати “варіантами демінутивності” (наприклад, експресія), не дозволяють чітко визначити межі певного класу” (Pastuchowa, 2008, с. 311).

Демінутиви в обох мовах є найбільш продуктивною словотвірною категорією іменників, адже можуть творитися від усіх іменників, що позначають предмети, яким притаманні категоріальні ознаки величини, а також прикметників. Набір формантів, які застосовуються в обох мовах для творення зменшувально-пестливих форм, давно усталений. Так, наприклад, поряд із демінутивами з продуктивними українськими суфіксами *-оньк-* (*зіронька*), *-еньк-* (*серденько*), *-к-* (*шафка*), *-ок-* (*лісок*), *-ик-* (*коник*), *-ус'-* (*матуся*) тощо в польській мові можемо спостерігати схожі за структурою та функціями форманти *-ek-* (*domek*), *-ik-* (*konik*), *-ka-* (*szafka*), *-ko* (*oczko*).

Назви осіб за домінуючою ознакою, властивістю. У цій групі демінутивів структурним компонентом є суфікси *-оньк-*, *-еньк-*, *-к-*, *-очк-*, *-ичк-*. Звертаємо увагу на значну частку похідних, утворених від одиниць-носіїв негативної семантики.

В обох мовах зменшувальні форми зазвичай уживаються для вираження кількох типів значень. Перший з них – денотативні значення (значення розміру певного об'єкта (*okienko*); схожість об'єкта в зменшувальній формі до десигнага (*szczyrczyki*); часткове значення (*trawka*); значення віку (*dziewczynka*); масштаб (*mala salka*); коротка тривалість (*chwilka*); зменшена сила (*cichutko*); зменшена інтенсивність (*zoltawa koszula*). До конотативних значень належать: наближення (*Jeszcze tomencik*), інтенсифікація (*nowiuteńki garnitur*), ніжність (*Kochany chłopczyzna!*), довірливість та доброзичливість (*Dzięki, Ewuniu*) тощо.

Однак, варто зазначити, що іноді слова з формальними ознаками демінутивності як у польській, так і в українській мовах насправді не містять у собі значення зменшувальності чи пестливості. Відбувається це внаслідок процесу нейтралізації експресивної демінутивної форми та занепаду її початкової функції. Наприклад: *склянка – szklanka*, *лавка – lawka*, *запальничка – zapalniczka*, *книжка – książka*.

Розглядаючи демінутивність як смислову категорію, варто уважніше розглянути такі конструкції, в яких можна виокремити формант, що в поєднанні з основою іменника утворює демінутив. Ідеться про суфікс *-ок-* в українській мові та відповідник *-ek-* у польській. Як він поводить, коли приєднується до основи дієслова? Питання викликає та група, в якій ми можемо говорити про якусь ознаку зменшувальності, що не є домінуючою смисловою ознакою. І в цьому разі найбільш влучною видається концепція супутньої демінутивності (Pastuchowa, 2008, с. 313).

У словотвірних описах цей тип належить до категорії найменування фрагмента від цілого. У межах категорії спостерігаємо такі конструкції:

- польські: *kawalek, odłamek, urywek, dopisek*;
- українські: *шматок, уривок* тощо.

З одного боку, важко однозначно залучити їх до демінутивів, а з другого, – можна чітко вказати у визначенні ознаку “малого розміру”: щось маленьке, що виникло в результаті деяких дій – вирізання, додавання, ламання тощо. Похідні цього типу, імовірно, підтверджують тезу про демінутивність як семантичну категорію.

Знання про позамовні реалії дозволяє включити в певне визначення елемент “малий”: мається на увазі тут до більшого об’єкта, з якого ми виокремлюємо фрагмент, який з очевидних причин є більший, ніж виокремлений.

В обох мовах демінутиви дуже часто вживають на позначення продуктів харчування та інших товарів. Їх можна почути на ринках, базарах, у магазинах, супермаркетах, кіосках тощо, де продавці заохочують клієнтів купувати “*dobre jabluszka, tanie śliweczki, słodkie truskaweczki*” або ж покупці звертаються із запитанням “*Чи є свіжий хлібчик?*”. Щодо визначення ціни, теж рідко хто скаже “*pieniądze*”, радше “*pieniążki, złotóweczka, grosik*” тощо. Зменшувально-пестливі форми масово вживаються в кав’ярнях, барах і ресторанах, зокрема і в меню: “*kawka, kawusia z mleczkiem, piwko, kluseczki*”. В українській мові – “*пляшечка вина, тортик, картопелька*” тощо.

Досі не проводилися порівняльні статистичні дослідження частоти вживання зменшувально-пестливих форм в українській і польській мовах. Імовірно, що в цій галузі незначну перевагу досі мала українська мова. Про це свідчить порівняно більша кількість та різноманітність зменшувальних форм другого ступеня, утворених за допомогою складених формантів, наприклад: *рука – ручка – рученька, нога – ніжка – ніженька, ліс – лісок – лісочок, кінь – коник – коничок – кониченько* і т. ін. Натомість у польській мові подібні форми характеризуються вищим ступенем демінутивності. Однак останнім часом саме на ґрунті польської мови спостерігається певна тенденція, що свідчить про підвищення частотності вживання демінутивів, особливо в деяких галузях та стилях мови.

Розгляньмо особливості функціонування демінутивів у текстах польських та українських реклам останніх років. Реклама надзвичайно поширена в сучасних реаліях, вона стала важливим складником повсякденного життя. Крім того, реклама є одним з елементів суспільної комунікації, тому вона все частіше набуває міждисциплінарного характеру, становить предмет зацікавлення психологів, культурознавців, соціологів та мовознавців. Єжи Бральчик стверджує, що “реклама створює медійний і культурний світ” (Bralczyk, 2004, с. 135) З огляду на багатство мовних та стилістичних засобів, наявних у текстах реклами, їх можна трактувати як джерело для вивчення окремих лексичних одиниць, зокрема й демінутивів.

Перший тип реклам, де часто трапляються зменшувально-пестливі форми – це, звісно, реклама продуктів та засобів для дітей, оскільки переважання демінутивів характерне саме для дитячої мови. Наприклад: українські: “*З лану до столика*” (“Чумак”, 2018), “*Пшик до носика, сопельки з носика*” (“Пшик” 2018), “*Пробіотик для маленького животика*”; польські: “*Smaczne obiady i deserki*” (Gerber, 2019), “*... dwa kubeczki mleka*” (“Nestle”, 2019), “*Kochamy mocno naszą mamusię – ja i mój mały braciszek*” (“Pudliszki”, 2011). У наведених фрагментах реклам демінутиви застосовано цілком мотивовано, з метою “інфантилізації” мови для кращої комунікації з цільовою аудиторією.

Наступна група реклам відображає тенденцію до вживання демінутивів у мовленні жінок, що пояснюється бажанням виглядати молодше, гламурніше та миліше: українська – “*Останній нігтик*” (Alex Credit, 2018); польська – “*Berecik Ci się przekrzywił*” (“Biedronka”, 2010), “*Cofniesz się sprzed ekraniku?*” (Berlinki, 2016). Інфантилізація мови зазвичай виявляється як манера

вживати зменшувальні слова майже в кожній ситуації спілкування. Це може бути пов'язано з різними факторами, наприклад, прагнення пом'якшити зміст повідомлення, але це також може бути сигналом фамільярності висловлення, бажання уникати жорсткого офіційного тону (особливо в магазині чи ресторані). Учасники комунікативного акту по-різному трактують цю насиченість тексту зменшувально-пестливими лексемами, наприклад, як "підсолоджування", вираження ніжності, як жарт тощо.

Загалом останні дослідження показують, що жінки більш схильні до надмірного вживання демінутивів не тільки у своїй щоденній мові, але й виконуючи професійні обов'язки.

У деяких випадках демінутиви виконують стилістичну функцію, підкреслюючи контраст: "Маленьке зернятко твердої пшениці..." ("Чумак", 2015), "1000 перемог у чистеньких сорочечках" ("Gala", 2018); або сигналізуючи неважливість описуваної дії: "... *podlatem roślinki*" (Ford Eco Sport, 2018), "Сані – таблетки з собою в доріжку" (Аброл, 2018).

Іноді автори реклам удаються до надзвичайно цікавих експериментів із мовою, створюючи за допомогою дериваційних ресурсів неологізми: "... *не сосиски, а м'ясняшки*" (М'ясна гільдія, 2017), "Маленький кашлик – не іграшка" (АЦЦ, 2018).

Досить часто демінутиви в рекламному дискурсі виступають у складі сталих словосполучень і фразеологічних одиниць. Наприклад: "Згортай лавочку!" (Алло, 2019), "Gruchają sobie jak gotówki" (Biedronka, 2009), "Znaleźć swoją drugą połówkę" (Biedronka, 2009), "A może ciepła posadka w ziupie byłaby?" (Biedronka, 2009) тощо.

Окремо варто згадати реклами, де демінутиви слугують для створення певної гри словами: "Так от чому я солоденький?!" (M&M's) Пор. польську рекламу польської мобільної мережі Neuh, у якій героями є кримінальні елементи, шантажисти, які досить специфічно ведуть діалог, що пересипаний демінутивами:

- Gdzie resztunia?
- Kłopoty były.
- Kłopoty to dopiero będą, jak do jutra ta walizeczka nie będzie pełnia. Jaśniutkie?
- Jak słoneczko.
- Jutro punkcik szósta pod mosteczkiem.
- Palantunio.

Очевидно, що кількість демінутивів тут перевищує звичайну, пересічну, більш типову для щоденного акту мовлення. Крім того, деякі форми викривають здивування (*palantunio*), але такою є їхня функція – привернути увагу потенційного клієнта. Реклама набуває сенсу, якщо звернути увагу на слоган Neuh "Zdrabniamy jak nikt. 68 grosików poza sieciami" – автори реклами влучно поєднали різні поняття: "Zdrabniać" – уживати здрібнілі, тобто зменшувальні форми, та "drobne" – у значенні дрібні гроші, низька ціна за послуги.

До основних функцій демінутивів, які вони виконують в окремих мовленнєвих актах, належать твердження, директиви, комісивні, експресивні конструкції або висловлення у формі кличного відмінка. С. Грабіас (Grabias, 1988, с. 38) вважає, що, як і у разі з іншими експресивними елементами мови, зменшувально-пестливі форми є соціально зумовленими. Важлива не тільки ситуація, у якій перебуває мовець, але і його співрозмовник. Загалом демінутиви найчастіше вживаються в конкретних соціолінгвістичних контекстах. Вони передбачають рівність статусу співрозмовників (наприклад, сімейні чи дружні стосунки) та нерівність статусу співрозмовників (наприклад, відносини між керівником і підлеглим тощо). Способи перекладу таких демінутивів із польської на українську та з української на польську мови спричинені культурою та мовою. Перекладачі здебільшого не мають проблем із переданням усіх смислів і контекстів демінутивів польської мови та способів їхнього творення (наприклад, у випадку кількох зменшувальних – в українській мові *матінка, матуся, матусенька, матуненька, матенька, матінонька, матюнька, матюночка, ненічко, ненька*, у польській – *tatcia, tatusia, tatunia, tatuśka*,

mateńka, mateczka. “Строкатість оформлення модифікаційних структур із конотативним значенням віддзеркалює ставлення до матері, розуміння її функції в сім’ї рости й виховувати дітей із турботою та любов’ю. Уважаємо, що демінутивність доречно розглядати з позиції прагматики й антропоцентризму” (Малюга, 2018), адже в обох мовах демінутиви зазвичай творяться синтетично, а їхнє значення та прагматичні функції в повсякденних розмовах схожі. Як показує аналіз літературних текстів, демінутивні форми використовуються у всіх іллокуційних мовленнєвих актах та майже у всіх соціолінгвістичних контекстах. Явище характерне для польської культури і обговорюване багатьма лінгвістами.

Явище демінутивізації в сучасному дискурсі притаманне ще одній групі – молоді, яка охоче синтезує нові зменшувальні форми від уже наявних конструкцій, наприклад: *Narka (Na razie uniwerset)*, *Wrocek (Wroclaw)*, *фотка (фотографія)* тощо.

Можна зробити висновок, що лексеми із забарвленням зменшувальності, пестливості наявні в конкретних актах спілкування як їх важливий елемент. Єдиною відмінністю між польськими та українськими демінутивами є те, що сфера використання польських форм дещо ширша. Однак, це зумовлено культурно, оскільки вживання демінутивів відображає особливі культурні цінності та моделі поведінки. На думку В. Виноградової (2010), “... оцінки навколишнього світу, виражені в словотвірних елементах мови разом з їхнім лексичним наповненням, можуть багато сказати про ставлення суспільства в його різноманітних соціальних різновидах до соціальних явищ <...> та їх історичних змін, про ставлення суспільства до засобів вираження й позначення цього світу, за умови врахування поліфункціональності подібних оцінок та залежності їх від учасників мовленнєвого акту й умов його перебігу” (с. 66).

Література

- Виноградова, В.Н. (2010). Словообразование и аксиология. *Відображення історії та культури народу в словотворенні*: Доповіді XII Міжнародної наукової конференції Комісії зі слов’янського словотворення при Міжнародному комітеті славістів (с. 60–66). Київ.
- Малюга, Н.М. (2018). Про козаченьків і воріженьків: семантичні аспекти деривації. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, 17, 68–90.
- Руда, Н. (2013). Категорія демінутивності в українській мові (формальносемантичний аспект). *Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 24, 41–43.
- Юрашко, Л.В. (2011). Демінутиви як об’єкт лінгвістичного дослідження. *Мова і культура*, 14 (4), 141–147.
- Bralczyk, J. (2004). *Język na sprzedaż*. Gdańsk.
- Grabias, S. (1988). Socjolingwistyczne perspektywy badań nad ekspresywnością języka. *Socjolingwistyka*, 8 (1), 35–43.
- Grzegorzczkowska, R. (1984). *Zarys słowotwórstwa polskiego: słowotwórstwo opisowe*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dobrzyński, W. (1988). *Z badań nad rozwojem polskich deminutywów*. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kaproń-Charzyńska, I. (2007). Pragmatyczna funkcja formantów w opisie derywatów. [W:] *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 63:1:147-156.
- Pastuchowa, M. (2008). *Polskie deminutywa o genezie werbalnej*. Взято з <https://ispan.waw.pl/ireteslaw/bitstream/handle/20.500.12528/402/Patuchowa.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Wierzbicka, A. (1999). *Język – umysł – kultura*. Warszawa, 592 s.

References

- Vynogradova, V.N. (2010). Slovoobrazovanie i aksiologija. *Vidobrazhennia istorii ta kultury narodu v slovotvorenni*: Dopovidi KhII Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii Komisii zi slovianskoho slovotvorennia pry Mizhnarodnomu komiteti slavistiv (s. 60–66. Kyiv.

- Maliuha, N.M. (2018). Pro kozachenkiv i vorizhenkiv: semantychni aspekty deryvatsii. *Filolohichni studii. Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. 17, 68–90.
- Ruda, N. (2013). Katehoriia deminutyvnosti v ukrainskii movi (formalnosemantychnyi aspekt). *Visnyk Kyivskoho nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka. Seriiia Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Folklorystyka*. 24, 41–43.
- Yurashko, L. V. (2011). Deminutyvy yak obiekt linhvistychnoho doslidzhennia. *Mova i kultura*. 14 (4), 141–147.